

Sveriges journalistiska utanförskap¹

Annika Ström Melin*

EU borde utsättas för journalistisk granskning på samma sätt som all annan maktutövning. Men efter 25 års medlemskap präglas EU-bevakningen fortfarande av viss distans, som om Sverige inte var en del av unionen. I en personlig berättelse beskriver Annika Ström Melin hur den svenska EU-journalistiken har utvecklats sedan Sverige blev EU-medlem.

Starten i Luxemburg

Våren 1995 slutade jag som reporter på *Sveriges Radios Ekoredaktion* och flyttade till Luxemburg tillsammans med min familj. Sverige var ny medlem i EU och jag hoppades att det skulle finnas möjlighet att arbeta som frilansjournalist med inriktning på Europa och ha storkungälv som bas.

¹ En tidigare version av denna text har publicerats i en vänbok till professor Magnus Jerneck. (Badersten, Gustavsson & Strömvik, 2018)

* Annika Ström Melin är journalist och författare som har rapporterat om EU under många år, senast som Dagens Nyheters EU-korrespondent. Hon har också skrivit böckerna "Européerna. Arvet efter EU:s pionjärer" samt "Europas svaga hjärta. Från Haag 1948 till Budapest 2014" som handlar om EU-byggets historia.

Det gick över förväntan. I början av Sveriges EU-medlemskap fanns det ett stort sug efter rapporter och berättelser om EU från redaktionerna i Sverige. Vad var det egentligen för organisation som vi hade gått med i? Hur fungerade unionen och hur skulle det gå när Sverige tog sina första stapplande steg in i samarbetet? Det fanns en mängd frågor som redaktörerna trodde att läsarna vill ha svar på.

Frilansuppdragen rasade in. Gladast var jag över att *Svenska Dagbladet* ville ha mig som löst knuten medarbetare i Luxemburg, eftersom jag ansåg att tidningen på den tiden hade den bästa och mest intressanta EU-bevakningen i Sverige. *Svenska Dagbladets* tre skickliga korrespondenter skrev om EU på olika sätt och två av medarbetarna bodde i Bryssel. **Rolf Gustafsson** var redan något av den svenska EU-journalistikens nestor, **Ylva Nilsson** var den snabbaste nyhetsjournalisten i Bryssel och **Mats Hallgren** reste till alla möten med EU:s finansministrar och följde den ekonomiska politiken bättre än någon annan journalist i Sverige.

Vid sidan om de löpande nyhetsrapporterna och analyserna från Bryssel publicerade Svenska Dagbladet en helsida varje måndag med fördjupande texter om EU. På så sätt fick unionen ett eget utrymme i tidningen där aktuella frågor kunde beskrivas och samtidigt kompliceras.

Från sommaren 1995 fick jag vara med på ett hörn. Varje måndag borrade vi ned oss i olika komplexa delar av EU-politiken. Jag fick bland annat skriva om varför *EU:s Revisionsrätt* i Luxemburg har ett delvis omöjligt uppdrag när den ska granska hur unionens

pengar används, jag beskrev storhertigdömet Luxemburgs centrala roll i EU-samarbetet och berättade om EU-domstolens framväxande makt under decennierna efter Romfördragets undertecknande.

I ren konkurrens med andra, mer akuta nyhetshändelser skulle sådana ämnen inte ha haft en chans att få plats i spalterna. Den särskilda måndagssidan var ett fredat område och flera andra redaktioner följde efter med specialsatsningar och särskilda EU-program.

Interna kritiker morrade i tysthet och tyckte att det var fel att upplåta en särskild sida i tidningen åt EU. Det var väl inget särskilt med nyheter från EU? Rapporterna från Bryssel borde integreras med allt annat, hävdade de som tyckte att särskilda EU-sidor eller program var en felaktig form av positiv särbehandling.

De journalistiska likhetsivrarna vann efter några år kampen om EU-bevakningens plats i nyhetsströmmen, inte bara i *Svenska Dagbladet* utan på alla svenska redaktioner. Rapporter, analyser och reportage från Bryssel bakades ihop med och fick slåss om utrymmet i spalterna med övriga nyheter.

Inte bara *Svenska Dagbladet*, utan alla svenska medier satsade stort på EU-bevakning under mitten och slutet av 1990-talet. Hemmaredaktionernas reportrar och redaktörer utbildades och korrespondenter skickades iväg till EU:s centrum.

Under Sveriges första år som EU-medlem var mellan 15 och 20 heltidsanställda journalister stationerade i Bryssel och det var inte enbart rikstidningarna, *TT*, *SVT* och *SR* som hade utsända reportrar på plats, utan också flera stora landsorts- och specialtidningar. Idag,

drygt tjugo år senare, är det inte särskilt många svenska korrespondenter kvar i Bryssel. Vad är det som har hänt? (Se också **Sigrid Melchior**s kapitel i denna bok.)

Det finns förstås en lång rad förklaringar. Mediekrisen tvingar alla tidningar att se över sina kostnader. Rena besparingar ligger säkert bakom en del av de indragna tjänsterna. Idag finns det också en lång rad kvalificerade nätbaserade EU-tidningar för specialintresserade, vilket har förändrat dagspressens roll.

Ny teknik gör det dessutom möjligt att följa debatter och alla viktiga presskonferenser i Bryssel och Strasbourg utan att vara på plats. Möjligen är journalisternas återtåg också ett tecken på maktförskjutningen i EU. När medlemsstaterna får mer att säga till om blir det inte lika intressant och angeläget att följa det som sker i unionens centrum.

För egen del lämnade jag Bryssel i december 2015, efter två år som *Dagens Nyheter*s utsända. Jag fortsatte att vara tidningens EU-korrespondent fram till sommaren 2018, men under denna period hade jag Stockholm som bas. Det innebar alltså att DN inte hade någon korrespondent som bodde permanent i Bryssel under denna tid, men jag fortsatte att bevaka alla viktiga möten och reste ofta till den belgiska huvudstaden. För egen del tyckte jag att denna distansbevakning fungerade väl. Det berodde förstås delvis på att jag redan hade ett stort kontaktnät i Bryssel och på så sätt kunde fortsätta att följa beslutsfattandet. Men det var också roligt, stimulerande och nyttigt att delta i de redaktionella diskussionerna i Stockholm. Det fanns ett stort intresse för EU-frågor på DN:s redaktion och

jag skrev en mängd EU-artiklar om allt från migration till terror och Brexit under denna tid. Min hemflytt var också en del av en trend.

Svenska journalister är inte ensamma om att ha dragit sig tillbaka från Bryssel. I en omfattande studie av EU-bevakningen från 2014, *”Reporting the EU”* (Reuters Institute for the Study of Journalism), beskriver forskarna **John Lloyd** och **Cristina Marconi** en liknande utveckling i flera EU-länder. ”Presskåren i Bryssel är fortfarande stor, men antalet heltidsanställda korrespondenter har minskat. Det är särskilt olyckligt för länder som är mest påverkade av krisen – till exempel Grekland”, skriver de.

Samtidigt har eurokrisen förändrat och intensifierat rapporteringen i länder som har den gemensamma valutan. ”Krisen har gjort bevakningen av Bryssel mer central på nyhetsagendan”, skriver rapportförfattarna. Sammanbrottet för EU:s gemensamma flyktingmottagning har haft motsvarande effekt i Sverige. Bevakningen av unionens beslut har blivit mer intensiv. De utdragna och hittills misslyckade försöken att förmå alla medlemsländer i EU att ta emot människor som söker asyl har samtidigt förstärkt bilden av att Sverige står vid sidan av och inte riktigt hör till unionen.

Jag vågar också påstå att de svenska journalisternas reträtt är tydligare än många andras. Det särpräglade är inte antalet korrespondenter, även om jag tror att Sverige hamnar mycket långt ned på listan, utan hur svenska redaktioner betraktar och behandlar nyheter om och från EU. (För ytterligare resonemang om detta, se också kapitlen av **Anna Skoog** och av **Sigrid Melchior**.)

Det danska exemplet

När jag bodde i Luxemburg sades det ofta att svenska journalister antagligen skulle följa den väg som kollegorna i Danmark hade stakat ut. Så blev det inte.

Efter det danska EU-inträdet 1973 skickades många korrespondenter till Bryssel. Några år senare återvände de första EU-journalisterna till Danmark och tog med sig sin kunskap och insikt om hur EU fungerar och påverkar europeisk och dansk politik.

Rätt många av de före detta Brysselkorrespondenter utsågs till nyhetschefer eller redaktörer på hemmaredaktionerna och fick på så sätt möjlighet att påverka nyhetsvärderingen. De såg till att EU-bevakningen fick ordentlig plats i tidningen och mitt intryck är att det fortfarande rapporteras betydligt mer omfattande, initierat och därmed mer intressant om EU i danska än i svenska medier.

Det har bråkats, diskuterats och folkomröstats om EU i Danmark från allra första stund. Den livliga politiska debatten har förstas påverkat pressens prioriteringar. Danska *Politiken*, något av *DN:s* systertidning i Danmark, har fortfarande två korrespondenter i Bryssel.

Mitt intryck är också att den ständigt pågående striden om EU i Danmark på ett paradoxalt sätt har fört unionen närmare de danska medborgarna. Det har lett till en insikt om att frågor som avgörs i Bryssel angår invånarna i Danmark, och därför bevakar pressen det som sker nära och ingående.

I Sverige har ganska få av de tidigaste svenska EU-korrespondenterna blivit nyhetschefer efter avslutat uppdrag i Bryssel. Det finns förstas en lång rad möj-

liga förklaringar till att det har blivit så, men jag tror att det som hände mig är rätt typiskt.

Efter drygt fyra år i Luxemburg, sommaren 1999, flyttade jag hem till Stockholm. *Svenska Dagbladets* chefredaktör **Mats Svegfors** hade rekryterat mig som chef för tidningens avdelning för politik och EU och han var angelägen om att den ambitiösa EU-bevakningen skulle fortsätta. Så långt följde tidningen alltså ett danskt spår.

Vi fortsatte med måndagssidorna och Ylva Nilsson, som också hade kommit tillbaka till Sverige efter många år i den belgiska huvudstaden, blev EU-reporter på hemmaplan och riktade sökarljuset mot svenska myndigheter och skrev om hur högst påtagligt svensk förvaltning och politik påverkades av EU.

Efter några månader fick *Svenska Dagbladet* en ny chefredaktör. Tidningens ekonomi var körd i botten och ett omfattande sparprogram genomfördes. Det var början på den dramatiska omvälvning som har präglat hela mediebranschen allt sedan dess.

Som en del av rationaliseringsplanen lanserades också en redaktionell omorganisation. Den särskilda grupp som jag hade ansvar för upplöstes och mitt jobb försvann. Det behövdes inte en sammanhållen redaktionsgrupp för bevakningen av politik i Sverige och EU, hävdade redaktionsledningen.

Reportrarna skulle delas upp och skriva om särskilda ämnen – det kunde vara bostad, miljö, EU eller sjukvård – och då behövdes inte en särskild avdelning och inte heller en chef. EU-sidan på måndagar skulle också bort och EU-bevakningen skulle bli en del av den vanliga nyhetsrapporteringen. Efter några år följde övriga redaktioner efter. Sveriges Radios speciella

EU-program *Studio Europa* lades till exempel ned och EU-rapporteringen i samhällsredaktionens program skulle integreras med allt annat.

Det finns naturligtvis en del goda argument för en sådan organisation, men risken med att EU-frågorna inte får ett särskilt redaktionellt utrymme är att rapporteringen blir rapsodisk, uppdelad i lagom korta och ofta rätt svårbegripliga bitar. Sådana inslag eller texter har dessutom svårt att stå sig i konkurrensen med övrigt material. Många nyhetsredaktörer gör inte någon hemlighet av att de tycker att nyheter från EU är tråkiga och tekniska, och ofta har de rätt.

Den svåra nyhetsbevakningen

EU-politiken är ofta så komplex att det kan vara svårt att svara kort och koncist på nyhetsredaktörens grundfrågor: Har det hänt något, varför har det i så fall hänt – och vad får det för konsekvenser för medborgarna? Beslutsprocessen i EU är som bekant en utdragen historia. Sällan är det så skarpt läge i EU:s stora kompromissmaskin att det går att ge tydliga besked. Ett avgörande är nästan aldrig definitivt, utan enbart ytterligare ett led i den ständigt pågående förhandlingen.

Ibland kan maktkampen inom kommissionen få verkligt stor betydelse för hur ett direktiv eller en förordning utformas. Inte så sällan kan också en omröstning i ett av EU-parlamentets utskott eller under ett rådsmöte faktiskt vara betydelsefull. Men det är nästan aldrig sista ordet.

Blir det så här nu då!? undrar otåliga redaktörer som vill slå fast att något har hänt. Nej, det vet vi inte riktigt än, blir svaret. Nu ska frågan gå vidare till rådet, parlamentet – eller till den hemliga trilogien i processens slutskede, en form av beslutsfattande som effektivt stänger ute både journalister och medborgare. Frågan är förstas om läsarna, lyssnarna och tv-tittarna ska förväntas orka hänga med i alla svängar.

EU-bevakningens paradox och svårighet är att en alltför närsynt rapportering kan bli en plåga för läsarna, men att det samtidigt är omöjligt att skriva intressant och initierat om det som sker utan att följa alla turer. Om ingen rapporterar om vad som händer under utskottssammanträden eller rådsmöten i Bryssel kommer dessutom EU:s nya lagar att dimpa ned som överraskningar i huvudet på svenska medborgare. (Se också **Maria Strömviks** kapitel i denna bok med en undersökning av hur svenska medier bevakar lagstiftning i EU respektive Sverige.)

Traditionell journalistik mår bäst i en värld där det finns en livlig politisk debatt, motsättningar tillåts komma till ytan, där det finns urskiljbara parter i något slags konflikt och ansvar kan utkrävas av någon för beslut som fattas. Det är förvisso ingen brist på konflikter i EU, men beslutsprocessens logik är att försöka få konsensus, sudda ut och skyla över motsättningar som fanns med från början.

I rådet kan ett land i början stå mot ett annat land, men till slut ler alla och förklarar att de är nöjda. I parlamentet kan den stora konservativa partigruppen *EPP*

ibland stå mot socialisternas *S&D*, men sedan går de samman för att ha något att säga till om i förhandlingarna med rådet.

Trots att Bryssel onekligen är något av EU:s kärna saknar unionen dessutom ett riktigt maktcentrum. Dramatiska beslut som påverkar EU kan fattas i Budapest, Warszawa, Aten eller Berlin. I en sådan union blir det också komplicerat att utkräva ansvar.

Det komplicerade ansvarsutkrävandet är en förklaring till, men inte en ursäkt för, att så få svenska och andra europeiska medier ägnar sig åt att försöka granska maktutövningen i EU. De fria medierna i EU:s länder har samma problem som *Europeiska Revisionsrätten*, som år efter år påpekar att det inte sker en tillräcklig kontroll av hur unionens bidrag och pengar används. Det leder sällan till något annat än en djup suck.

EU saknar en superrevisor med rätt att gräva i nationella arkiv och den granskande journalist som vill veta var pengarna hamnar måste behärska flera europeiska språk, vara förtrogen med EU:s lagstiftning och dessutom nationell lagstiftning i flera medlemsländer. Vem tar ansvar för dåliga beslut? I EU är det ofta någon annans fel.

Utanförskapet

Kulmen på de svenska redaktionernas satsning på EU-bevakning inträffade när Sverige för första gången ledde EU:s rullande ordförandeskap. Aldrig har så

många svenska journalister skickats på EU-kurser och sedan fått uppdrag att följa unionens arbete som under våren 2001, men efter den dramatiska och våldsamma avslutningen i Göteborg kom en backlash.

De många EU-kurserna för journalister som arrangerades av flera aktörer under det svenska medlemskapets början har successivt försvunnit. Faktum är att inte ens journalisthögskolorna behandlar EU som en viktig arena för journalistisk granskning, som kräver kunskap och utbildning. Enligt Maria Strömviks utredning *”EU på hemmaplan”* (SOU 2016:10) tar vissa journalistutbildningar enbart upp EU under en eller två föreläsningar. Det verkar nästan som om högskolorna anser att EU-bevakning inte är en del av journalisters professionella uppdrag.

Författarna till rapporten *”EU Reporting”* presenterar en intressant möjlig förklaring till detta. De skriver om hur den allra första generationen journalister, som skrev om de europeiska enhetssträvandena under 1950-, 1960- och 1970-talen, uppfattade sitt uppdrag. Många av dem såg sig själva som en del av av det europeiska integrationsprojektet och försökte övertyga läsarna om behovet av samarbetet. De blev missionärer, inte professionella journalister. Den särskilda journalistföreningen som inrättades i Bryssel blev i praktiken en del av den framväxande unionen, inte en granskande part.

Det arvet lever delvis vidare. För egen del har jag funderat mycket på detta, eftersom jag har egna, personliga åsikter om det europeiska samarbetet. Trots det – eller kanske just därför – tycker jag att det är enormt viktigt att korrespondenter och reportrar tar

sitt professionella uppdrag på allvar och varken blir predikanter eller motståndaktivister. Skribenter med profilerade åsikter har eget utrymme i tidningarna, men på nyhetsplats måste EU granskas och behandlas osentimentalt och med professionell kyla.

Av alla dessa skäl tror jag att EU-bevakningen skulle må bra av redaktionell särbehandling. Det behövs faktiskt stor kunskap för att begripa unionen och risken med att decentralisera EU-frågorna på en redaktion är att reportrarna sysslar med små delar, men inte får grepp om helheten. Om ingen följer beslutsprocessen tillräckligt nära blir det svårare att sätta enskilda EU-frågor i ett större och mer politiskt sammanhang på Europeanivå. Ett särskilt EU-program i radio eller tv skulle förhoppningsvis också göra det möjligt att ta större grepp och försöka granska unionen på ett mer professionellt sätt. Sveriges Radios populära Europapodden visar hur bra det kan bli.

Ytterligare en faktor som har betydelse för att förstå den svenska EU-journalistiken är att kravet på begriplighet och konkretion är styrande i betydligt högre grad än för pressen i andra europeiska länder. Svenska journalister får lära sig att de alltid ska skriva eller rapportera så att alla förstår.

Det är förstås en dygd att vara begriplig, men det är svårt att sätta en klatschig rubrik över texter om rätt mycket av det som sker i EU. Resultatet blir att det inte skrivs något alls om stora, intressanta men komplexa EU-frågor. Tack och lov finns det specialtidningar på nätet och bloggare som ägnar sig åt sådant som uppfattas som EU-krångel.

I andra EU-länder finns ofta dagstidningar med en annan och mer elitistisk tradition. I dessa kan komplexa EU-frågor få utrymme, eftersom kravet på begriplighet inte är lika strikt. Skillnaden beror förstås bland annat på att den svenska pressen historiskt sett har haft en mycket bredare och större läsekrets och därför försökt rapportera så att alla ska förstå. Ett slags folkhemskt, omhändertagande ideal präglade också journalisthögskolans undervisning när jag var student. Vi uppmanades att skriva så att Nisse i Hökarängen skulle begripa allt. Då är det lättast att undvika EU.

Sammanfattningsvis tycker jag alltså att det finns ett slags EU-journalistiskt svenskt utanförskap. Det handlar i grunden om en rätt särpräglad inställning till EU som genomsyrar politiken och förvaltningen i Sverige, men också journalistiken.

Trots att Sverige inte längre är ett särskilt nytt medlemsland ses EU fortfarande som en union som ligger mycket långt borta och som styrs av andra. Intresse för det som händer finns, särskilt efter de senaste årens många kriser, men det är som om Sverige inte uppfattas som en del av det som sker, i alla fall inte på riktigt allvar. Den svenska EU-bevakningen präglas därför av den utomstående betraktarens svalt intresserade, ofta kritiska men inte riktigt berörda blick.

Referenser

- Badersten, Björn, Gustavsson, Jakob, & Strömvik, Maria (2018). *Det gränslösa samtalet. Vänbok till Magnus Jerneck.*
- Jerneck, Magnus (2002). *Sverige och EMU: utanförskapets politiska pris.* SNS
- Jerneck, Magnus, (2013). *Sveriges inflytande i EU efter krisen.* Sieps
- Lloyd, John, & Marconi, Cristina (2014). *Reporting the EU: news, media and the European institutions.* Bloomsbury Publishing.
- Strömvik, Maria (2016). EU på hemmaplan. SOU 2016:10.